

Colecția *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

Miranda Carter, *The Three Emperors. Three Cousins, Three Empires and the Road to World War One*

Copyright © 2009 by Miranda Carter
All rights reserved

© 2015 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin Internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă (de la stânga la dreapta): Valentin Serov (1865-1911), *Portretul împăratului Nicolae al II-lea* (1900); autor necunoscut, *Regele George al V-lea*; autor necunoscut, *Împăratul Wilhelm al II-lea*

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

CARTER, MIRANDA

Cei trei împărați: trei veri, trei imperii și drumul către Primul Război Mondial / Miranda Carter; trad.: Mihaela Negrilă. – Iași: Polirom, 2015

Bibliogr.

Index

ISBN print: 978-973-48-5519-9

ISBN ePUB: 978-973-48-5792-6

ISBN PDF: 978-973-48-5793-3

I. Negrilă, Mihaela (trad.)

94(100) "1914/1918"

Printed in ROMANIA

Miranda Carter

CEI TREI ÎMPĂRATI

TREI VERI, TREI IMPERII
ȘI DRUMUL CĂTRE
PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Traducere de Mihaela Negrilă

POLIROM
2015

Pe 22 septembrie 1896 cuplul imperial și fetița lor, Olga – împreună cu o sută de câteva sute de persoane, inclusiv agenții lor secerți în haine civile, plus 24 de ofițeri și patru sergenți de la poliția metropolitană –, au sosit uzi leoarcă, după ce merseră prin Edinburgh într-o trăsătură deschisă pe o ploale torențială, și cu o stare de greață după ce fuseseră zgâlțaiți bine în trenul regal. Au fost întâmpinăți cu focuri de sărbătoare și torțe. Regina era entuziasmată, Edward purta o uniformă rusească – căciulă din astrahan, pantaloni bufanți, haină lungă cu curea, palton roșu. Nu arăta niciodată foarte bine în uniformă și aceasta îl era invariabil prea strâmtă. George purta kilt. „Este minunat de bună și de prietenosă cu noi și foarte încântată s-o vadă pe fetiță noastră! ”⁸⁸, i-a povestit Nicky mamei sale. „Dragii de Nicky și Alicky sunt foarte bine-crescuți și neschimbați și la fel de simpli și de drăguți ca întotdeauna. El pare cam slab, palid și ros de griji, dar scumpă de Alicky este foarte frumoasă și înfloritoare”⁸⁹, îi scria regina lui Vicki.

Pentru că suita țarului era atât de mare, personalul din casa reginei a numit această vizită „ocuparea rusă”. Cameristele de la Balmoral au fost nevoie să doarmă căte patru într-un pat. George și May au fost căzați în afara castelului, la șosea. Personalul a observat că Nikolai părea absurd de tânăr, iar Alicky era „neîndoleinic încântătoare... întotdeauna te extaziază”. Amândoi au părut inițial un pic cam rezervați. Edward se pregătise să-l distreze pe nepotul său și era neîncetat „vesel”⁹⁰. La fel ca înainte, Edward i s-a părut lui Nikolai cam obosit. „Chiar din prima zi unchii mei m-au luat în primire. Par să credă că e necesar să mă ducă la vânătoare cu gentlemanii căt e zilica de lungă. Vremea este groaznică, plouă și bate vântul în fiecare zi și, pe deasupra, nu am nici un pic de noroc – încă nu am răpus nici un cerb. Aici o văd pe Alix și mai puțin decât acasă.” Tarina a fost copleșită de doamnele de onoare ale reginei și i s-a oferit genul de primire pur entuziasmată de care rareori avea parte în Rusia. Nikolai a răsuflat usurat când Bertie s-a dus la Newmarket să vadă o cursă de cai. „Măcar am putut să fac ce am vrut și nu am mai fost obligat să ies la vânătoare în frig și ploaie în fiecare zi.”⁹¹ „Mă bucur că vine și Georgie la vânătoare – cel puțin putem să vorbim despre distracția de care tocmai am avut parte în Danemarca.”⁹²

„Am stat de vorbă cu scumpul Nicky” – asta a fost tot ce a spus George. „E exact același băiat simpatic care a fost mereu.”⁹³ În felul său, George avea dreptate, Nicky voia să fie același băiat simpatic și cu George putea să fie. Pe George nu îl interesa deloc să discute politică și nu îi cerea nimic în afară de a fi neceremonios.

Regina vedea lucrurile altfel. Legăturile de familie trebuiau utilizate în scop practic. S-a apucat să-l influențeze pe țar încă de la două zile după sosirea lui. Trebuia făcut ceva cu privire la dezintegrarea Turciei și la masacrele împotriva armenilor, a declarat ea. „Am remarcat că, dacă Anglia și Rusia se unește, sigur trebuie să fie pace și s-ar cuveni să se facă ceva pentru a se realiza asta.”⁹⁴ Nicky a dat aprobator din cap, aşa cum făcea când era prins la colț, dar a spus că ar fi dificil. „Împăratul este extrem de receptiv și nerăbdător să pună capăt neleguiurilor sultanului”⁹⁵, i-a spus ea lordului Salisbury, care a sosit la două zile.

După ce atâția ani sprăjinise Turcia, despre care considera acum că fusese „miza greșită”, Salisbury ajunsese, exact ca Rosebery înaintea lui, la concluzia că o reconciliere cu Rusia era recomandabilă din multe motive – deși aproape toți ceilalți ministri credeau că probabilitatea ca Rusia să fie de acord era extrem de mică, iar țara încă ura Rusiei. Însă, având Canalul Suez sub controlul său, Marea Britanie nu mai avea o nevoie urgentă să țină Rusia departe de Turcia. De fapt, Marina Regală conchise de curând că nu mai avea capacitatea de a apăra Constantinopolul de Rusia, perspectivă pe care Salisbury părea

* Nikolai și George tocmai petrecuseră câteva zile cu bunicii lor în Danemarca.

s-o fi acceptat, dar care nu îi surâdea cătușii de puțin. Credea, de asemenea, că rușii ar fi putut fi convinși să coopereze cu Marea Britanie pentru a impune o înțelegere sau o rezoluție Imperiului Otoman, poate chiar o schimbare de regim, înainte ca anticipata prăbușire a acestuia să provoace și mai multă instabilitate internațională. Premierul a fost suficient de atras de idee pentru a face una dintre rarele sale vizite la Balmoral ca să-l vadă personal pe țar – deși i-a dat instrucțiuni secretarului său particular să-l informeze pe secretarul particular al reginei că ar fi extrem de periculos pentru el să meargă acolo dacă odaia lui nu va fi incălzită la minimum 16° Celsius. În plus, Lobanov, vicleanul ministrului de Externe al lui Nikolai, murise subit de apoplexie în august, pe când alaiul imperial plecase într-o vizită în Austria – așa că țarul avea să fie singur.

„Am avut două discuții foarte serioase cu [Lordul Salisbury]”, i-a relatat Nikolai mamei sale. „Este bine ca măcar să afle de la sursă care sunt opinile și vederile Rusiei.”⁹⁶ Sursa nu părea însă întotdeauna complet clară cu privire la aceste opinii. Prima întrevedere a decurs destul de bine. Țarul l-a asigurat pe premier că Rusia nu avea planuri în legătură cu India – vizita sa acolo din 1891 îl convinse de „absurditatea că Rusia să incerce să pună mâna pe ea... nici un împărat rus întreg la minte nu ar putea visa la asta”. Salisbury a sugerat că Rusia și Marea Britanie să acționeze împreună pentru a stabiliza Imperiul Otoman. Cu câteva săptămâni înainte avusese loc încă un masacru în Armenia, iar Salisbury i-a spus țarului că la Ministerul de Externe britanic veneau cu duiumul petiții și scrisori care cereau să se facă ceva. Era o anumită ironie în referirea premierului la opinia publică de vreme ce el o dispărea, deși solicitările coincideau cu convingerea lui pragmatic că Turcia trebuia adusă sub control. Încă o ironie era apelul său la Rusia sub pretexte morale și umanitare – o țară care autorizase și ea pogromuri și suprimase nemilos drepturi democratice de bază. Nikolai nu a părut deloc reticent la exercitarea unor presiuni asupra sultanului și să-l insufleță în mod evident când Salisbury a sugerat că Marea Britanie nu avea să mai obiecteze impotriva preluării controlului asupra Constantinopolului și Bosforului de către Rusia, deși lui nu îi plăcea ideea de a-l deschide tuturor navelor, căci asta crea posibilitatea ca în Marea Neagră să intre vase de război străine, nu doar să lasă flota rusă. I-a spus premierului că strămorile la Marea Neagră erau „ușa de la camera în care locuiește el” și că îi trebuia cheia – expresie care a devenit un clișeu în Rusia când se discuta despre Constantinopol. Când Salisbury a atras atenția că era posibil ca Austria și statele balcanice să credă că totul altceva în legătură cu asta și că vor trebui despăgubite, Nikolai a părut surprins. Premierul trebuie să fi fost uluit de naivitatea lui.

Salisbury a remarcat, de asemenea, că țarul „s-a exprimat în termeni deloc prietenoși față de împăratul Germaniei”⁹⁷. Cu două săptămâni înainte, Nikolai rămăsesese peste noapte la Wilhelm, în Breslau. „Sunt extrem de satisfăcut de întrevederea mea cu împăratul Nikolai”, spusește Wilhelm după întâlnire. „A fost firesc, deschis, comunicativ și cordial, așa cum a fost întotdeauna cu mine. Am fost pe deplin de acord cu privire la toate chestiunile.”⁹⁸ Nikolai i-a spus lui Salisbury că nu poate să suporte prea mult timp compania lui Wilhelm și a adăugat că acesta i-a ZIS că Anglia încearcă să creeze un „sultanat rival” în Arabia – adică încearcă să îște probleme în Imperiul Otoman în propriul avantaj. Premierul i-a spus țarului: „A fost cam perfid din partea lui, de vreme ce nouă ne zicem în același timp că Rusia pregătește un atac împotriva noastră din cauza Egiptului”⁹⁹. Salisbury a fost mulțumit de întrevedere și i-a spus reginei că a fost „foarte frapat de nespusa sinceritate și dorința [țarului] de a fi în cele mai bune relații cu noi”¹⁰⁰. De asemenea, a fost auzit remarcând într-o discuție cu prințul de Wales că țarul era „foarte diferit de celălalt împărat!”¹⁰¹.

Însă, atunci când s-au întâlnit din nou, peste două zile, Nikolai a schimbat placa. A fost evident că cineva, aproape sigur ambasadorul rus, de Staal, reușise să-l influențeze. Era

acum „în mod clar contra oricărui efort de a-l detrona pe sultan în această fază” și îngrijorat de pericolele presupuse de „amestecul în treburile altora”. Când discuția a ajuns la Egipt, a părut că pe ce să spună că nu avea nici o obiecție față de ocuparea britanică, „dar s-a opri brusc și a schimbat vorba, de parcă simțea că face o imprudență”¹⁰².

Regina nu a vrut să se lase descurajată de lipsa de transparență a lui Nikolai. În ultima lui seară acolo l-a convocat în camera ei înainte de cină și l-a întrebat direct ce crede despre înlăturarea sultanului. Nicky a spus că „el crede că ar fi un risc foarte mare și s-ar putea să ducă la complicații primejdioase”. Ea a mers mai departe și l-a întrebat despre „prietenia” dintre Rusia și Franța și despre vizita lui la Paris, unde urma să plece a doua zi. Nicky a explicat că „a fost o înțelegere pur militară”, care fusese încheiată deoarece ambele țări fuseseră excluse de Tripla Alianță. „Nicky nu a părut deloc să se dea în vînt după francezi și li părea rău de vizita la Paris, care era inevitabilă”, a consemnat ea cu optimism. „Eu am zis că e foarte important ca Rusia și Anglia, cele mai puternice imperii, să se implice bine, deoarece atunci va fi cu siguranță pace în lume.”¹⁰³

Grupul rușilor a plecat a doua zi spre Franța. Împăratul a lăsat personalului un bacăsul ulitor de 1.000 de lire, iar împărăteasa o serie de broșe cu perle și diamante doamnelor de onoare¹⁰⁴. Regina i-a trimis lui Nikolai la Paris o scrisoare, rugându-l – cu o insistență pe care Salisbury nu ar fi putut să-o manifeste și cu o speranță în puterea legăturilor de familie pe care Salisbury nu o împărtășea: „Fii amabil și folosește-ji influența ca să le dai de înțeles francezilor că nu intenționezi să-i sprijini în dușmânia lor constantă față de Anglia, care ne dă multă bătaie de cap, în Egipt printre altele”. Ea a adăugat, în încercarea de a-l liniști: „Nu aș fi scris asta dacă nu mi-ai fi spus că înțelegerea aceea sau alianța ori cum se numește ea e doar de natură militară”¹⁰⁵.

De la Paris – unde, spre marea sa uimire și, în cele din urmă, plăcere, cuplul imperial a fost înconjurat de mulțime și aclamat peste tot – Nikolai a fost mai direct. I-a spus Victoriei că nu a discutat cu francezii despre ostilitatea față de Anglia și, „cât despre Egipt, trebuie să recunosc, dragă bunici, că este o chestiune foarte serioasă”. Rușii vedea lucrurile la fel ca francezii în legătură cu acest subiect; voiau ca Marea Britanie să plece din Egipt deoarece controlul exercitat de ea asupra Canalului Suez era o „amenințare pentru ruta noastră maritimă spre Extremul Orient... Politica – vai! – nu e același lucru cu chestiunile personale sau interne și nu este ghidată de sentimente personale sau de rudenie. Istoria este adevaratul dascăl în aceste probleme, și al meu personal, cu mențiunea că am avut întotdeauna exemplul sfânt al iubitului meu tată și, de asemenea, rezultatul și dovada tuturor faptelor sale!”¹⁰⁶. Nikolai a înștiințat-o pe bunica lui, cât de delicat a putut, că între state aflate în competiție familia conta puțin sau deloc – o recunoaștere mai realistă a stării de fapt din cadrul relațiilor internaționale decât cea a reginei.

Răspunsul lui trebuie să fi fost o lovitură pentru regină. Nu poate fi o întâmplare că scrisorile prietenoase pe care i le trimitea lui Nikolai s-au rărit foarte mult. Salisbury a insistat totuși. El le-a făcut alte propuneri oficiale rușilor în toamna anului 1896, dar răspunsul acestora a fost lipsit de entuziasm. Tocmai pentru a ilustra detașarea rușilor, spre sfârșitul lunii decembrie Nikolai – în ciuda a tot ce li spusese lui Salisbury la Balmoral – s-a lăsat convins să dea undă verde unui plan secret extraordinar de imprudent de soluționare a Chestiunii Orientale printr-o lovitură de stat la Constantinopol, sprijinită de ruși, pentru a-l înălța pe sultan. Planul Nelidov, numit astfel după ambasadorul rus care l-a propus, ar fi îndepărtat toate marile puteri și, foarte posibil, ar fi declanșat un război în regiune. Așa cum scria mai târziu în memorii sale un diplomat rus important, „ar fi însemnat, indiscutabil, un dezastru pentru Rusia”¹⁰⁷. El a fost impiedicat de Serghei Witte

și de francezii îngroziți. Însă a arătat că Nikolai era îngrijorător de pasibil de aventuri imperialiste riscante.

Nici încercările lui Wilhelm nu au dat rezultate cu Nikolai. Urmărind parcursul țarului prin Europa, el se simtea din ce în ce mai puțin încrezător că întâlnirea lor de la Breslau îi lăsase impresia durabilă la care sperase. Ministerul de Externe german raporta că între Breslau și Balmoral Nikolai se întâlnise cu mama sa la Copenhaga și că ea îl convinse să-și schimbe părerea bună pe care o avea despre Wilhelm; apoi fuseseră toate ovajile de la Paris¹⁰⁸. Panicat, kaizerul s-a autoinvitat în Hessen-Darmstadt, unde țarul stătea la cumnatul său Ernie înainte de a se întoarce acasă. A fost o mare gafă. Nikolai considera că șederile sale în Hessen-Darmstadt erau vacanțele lui personale, când putea să se destindă după solicitările călătoriilor oficiale. El și Alix se relaxau acolo ca nișcieri altundeva. Sosirea lui Wilhelm nu a fost primită cu bucurie. Mai mult, vizita în Franța nu așezase părerea lui Nikolai despre Germania. Trecând granița în Germania, a observat că brusc totul părea „negru, întunecat și plăcitor! ”¹⁰⁹. Dând cu ochii de un Nikolai vădit neprietenos, Wilhelm a decis să denumea pentru eșecul său pe marele duce Serghei, autoritarul unchi antigerman al țarului. „În prezența lui, împăratul este remarcabil de dificil și de rezervat... Serghei este demonul rău al împăratului și cel mai energetic dușman al nostru.”¹¹⁰ Totuși, era greu de aruncat toată vina asupra lui Serghei. Când Nikolai a ajuns înapoi la Sankt-Petersburg, i-a cerut lui Wilhelm să nu îl mai scrie personal, sub pretextul că este îngrijorat că Hohenlohe, cancelarul, nu știa de scrisori. Wilhelm a ignorat această cerere. Noul ministru de Externe rus – numit după cinci luni de indecizie de la moartea lui Lobanov la Viena – a fost altă dezamăgire. Conte Mihail Muraviev era calm și curtenitor, un imperialist rus entuziasmat căruia îi plăcea șampania și era considerat extrem de ostil față de Germania – nu în ultimul rând deoarece cu cățiva ani înainte Wilhelm împiedicase personal numirea sa într-un post la Berlin. Informatorul lui Fritz Holstein din Moscova îl numea „porc”¹¹¹ și lingău. Ca aspect pozitiv, observa sursa lui Holstein, nu era „un prieten al Franței... crede că englezii sunt dezgustători și simte o ură fanatică față de polonezi”. Holstein a conchis că interveniunile personale ale lui Wilhelm au avut un efect nedorit. „Fără Breslau și fără Darmstadt poate că lucrurile ar fi stat mai bine. Nu există nici o îndoială că țarul nu avea nici un chef să-l mai întâlnească pe kaizerul nostru și este realmente deplorabil că acesta pur și simplu se ține după coada lui.”¹¹²

Totuși, mesajele din Rusia erau contradictorii. Chiar în momentul în care Nikolai l-a numit în funcție pe Muraviev, pe care britanicii îl considerau „încrezut și vanitos ca o femeie”¹¹³, Serghei Witte, ministrul de Finanțe al lui Nikolai, considerat acum în general cel mai influent și mai important sfetnic al său, i-a făcut o aluzie recent instalatului ambasador britanic, sir Nicholas O’Conor, că era posibil ca până la urmă guvernul rus să fie interesat de o soluție cu Marea Britanie. În nouă an 1897 Witte i-a spus ambasadorului: „Rusia nu mai vrea nici un metru în plus de teritoriu, are mai mult decât poate dezvolta în următorii 200 de ani. Ea vrea pace; pentru a încuraja comerțul și industria și pentru a îmbunătăți situația oamenilor. Vechea școală care voia să extindă Rusia până la Bosfor a murit”¹¹⁴. După cum a arătat Planul Nelidov, poate că aşa gădea Witte, însă existau destui politicieni și comandanți ai armatei din „vechea școală” care găndeau exact pe dos. Cu toate acestea, între Anglia și Rusia au început unele discuții oarecum sporadice despre politicile lor în China, iar în spatele scenei și în ciuda simpatiei publice din Marea Britanie pentru disidenții ruși, Secția Specială a început să coopereze cu Ohrana, poliția secretă rusă, pentru supravegherea grupărilor anarhiste și teroriste ruse care își aveau baza la Londra¹¹⁵.

Pe la inceputul lui ianuarie 1897, la aproape un an din ziua în care trimisese telegrama Kruger, Wilhelm i-a scris plin de speranță bunicii sale: „Ai vreun plan sau vreo dorință în legătură cu venirea noastră – sau nu – la Jubileul tău și dacă să vină sau nu și unii dintre copiii noștri? ”¹¹⁶. Jubileul de Diamant al reginei, celebrând cei 60 de ani de când se afla pe tron, era planificat pentru luna iunie. Răspunsul ei a fost la obiect: el nu putea să vină; cum Jubileul trebuia să fie o celebrare a imperiului, nu urmau să fie invitate capete încoronate străine. În schimb, i-a spus regina, fratele lui, Heinrich, urma să vină „ca unul dintre nepoții ei”. „Iar eu sunt cel mai mare nepot al ei”¹¹⁷, a mărgărit cu tristețe Wilhelm pe marginea scrisorii ei. Hotărât s-o facă să se răzgândească, i-a trimis o scrisoare splendidă în aprilie, asemănându-se cu un cal:

Mă simt ca un cal de luptă înlănit în grajduri care audă goarna răsunând și care lovește din picioare și își mușcă zâbală, fiindcă nu poate să-și urmeze regimentul. Sperasem să-l conduc pe membrii gărzii regale în calitate de colonel prin față Suveranei lor, dacă nu ca escortă a ei, și să mă alătur ovațiilor lor atunci când își vor saluta regina în entuziasmul mândriei lor loiale... în marea șarjă finală. Mi-aș fi purtat cu mândrie sabia înainte de momentul salutului, în fruntea magnificului regiment... Dar nu au fost decât visuri deșarte! Însă un soldat inflăcrat cu greu poate renunța la astfel de visuri!¹¹⁸.

Regina nu s-a lăsat înduplecăta și, indiferent de motivele pe care le-a invocat, era greu ca acest refuz să nu fie considerat o pedeapsă pentru poziția lui Wilhelm în chestiunea burilor. Ea s-a supărat din nou pe el când între Grecia și Turcia a izbucnit un mic război, o lună mai târziu. Wilhelm le-a ținut partea turcilor, în timp ce ea s-a simțit obligată să sprijine familia regală greacă. Ea i-a motivat poziția prin „ura lui personală contra Greciei și dușmănia față de Rege și întreaga familie regală”¹¹⁹. Nu se îngela în totalitate, există o animozitate între Wilhelm și familia regală greacă de când sora lui se căsătorise cu moștenitorul tronului grec; însă avea și motive politice pentru a fi de partea turcilor, pe care li considera potențiali aliați de când britanicii nu mai voiau să-i susțină în Europa. Poziția reginei era cea influențată de sentimente personale – grecii atrăseseră războiul debucând o armată în Creta stăpânită de turci. Asta nu conta la curtea britanică. Marie Malet, doamna de onoare a reginei, scria: „Împăratul german e în dizgrație peste tot și ultima lovitură este aceea că a acceptat șase arme grecești oferite în dar de Sultan. Ar trebui să bătuță; singura mea bucurie este că îl scoate din minți faptul că nu vine la Jubileu și l-ar omorî pe biețul frate-său pentru că a îndrăznit să accepte invitația reginei”¹²⁰.

Jubileul era o afirmație a dreptului moral al Marii Britanii de a domina și de a se extinde pe tot globul, o afirmație a statutului ei de învingătoare în lumea sălbatică a politiciei internaționale și o declaratie a autosuficienței Marii Britanii și a imperiului, a faptului că nu aveau nevoie de nimenei altcineva. Demonstra că Imperiul Britanic era, așa cum remarcă deopotrivă cu admirare și cu invidie importantul ziar prusac *Kreuzzeitung*, „absolut invincibil”¹²¹. El ocupa acum 25% din ușcatul lumii, fără a mai pune la socoteală influența neoficială pe care o exercita asupra economiei mai multor state sud-americane, precum Argentina și Brazilia, și îngloba 444 de milioane de oameni¹²².

Ca spectacol, Jubileul a fost la fel de splendid ca și cel de dinainte. Ba chiar mai splendid. În ziua evenimentului, pe 21 iunie, lungă paradă scăpitoare a soldaților din toate colțurile imperiului a urmat trăsura reginei prin Londra până la catedrala St. Paul, unde regina a participat la o slujbă de mulțumire. George a descris-o drept „multimea cea mai minunată pe care am văzut-o vreodată, ordine perfectă și nici un accident, pe toți cei 13 kilometri de străzi pe care am trecut, nu am auzit niciodată asemenea ovații, decorațiuni

frumoase, senin și cald"¹²³. Ceremoniile, petrecerile în aer liber, defilările și festivitățile de stradă au continuat până în iulie. La Spithead prințul de Wales a trecut în revistă cea mai mare adunare de nave de război strălucitoare aflate vreodată la un loc : 173 de vase de luptă înșirate pe 11 kilometri. Marina militară afirmă că nu fusese retrasă nici o navă din bazele străine pentru această paradă. Așa cum știa toată lumea, marina era cea care transformase o „adunătură imprecisă de state"¹²⁴, după cum se exprima *The Times*, într-un imperiu.

Și totuși, în penumbra sărbătorii adăsta o notă de diminuendo și de incertitudine superstițioasă. *Times* a publicat noul poem al lui Rudyard Kipling „Recessional” („Imn”), un comentariu straniu de abătut despre triumful imperiului, un fel de *memento mori* ce avertiza cu privire la mulțumirea de sine și mândria excesivă, la „lauda de sine frenetică și vorba prostească”, reamintindu-le cititorilor sălă că, tot așa cum se ridicau, imperile se și prăbușeau :

...toată pompa noastră de ieri
E una cu Ninive și Tir !

Un comentariu plasat lângă poem titra : „Cel mai periculos și mai demoralizant capriciu al unui stat este mândria îaudăroasă”¹²⁵. Reversul mândriei și încrezătoarei afirmării a puterii, bogăției și autosuficienței prin intermediul Jubileului o constituiau teama că poate imperiul o fi atins culmea, că singura direcție în care mai putea să meargă era în jos și ingrijorarea că era posibil ca Marea Britanie să trebuiască să fie autosuficientă, deoarece era înconjurată de țări care o urau. Telegrama Kruger li silise pe britanici să realizeze că restul Europei li dispăreau influența și puterea lor. La sfârșitul anului 1896 Salisbury, ale cărui încercări de a coordona marile puteri cu privire la Turcia, China și războiul grec fuseseră respinse mereu, observase că singura mare putere „care nu ne urăște”¹²⁶ era Austria (care era și singura putere neinteresată de un imperiu colonial). Regina, în același timp, era „foarte întristată de conștientizarea faptului că suntem atât de detestați de alte țări. Ea face referire frecvent la acest subiect și zice că nu poate înțelege de ce este așa”¹²⁷.

Chiar în timp ce începeau festivitățile Jubileului, partea mai urâtă a imperiului¹²⁸ devinea vizibilă pe plan internațional. India era devastată de o foamete ingrozitoare, exacerbată – dacă nu chiar cauzată – de un guvern colonial obsedat de ideea de piață liberă care continua să exporte în Anglia surplusurile de cereale în timp ce India murea de foame. Fotografii ale victimelor groaznic de infometate – mulțumită noilor aparate de fotografiat Kodak, care erau ușoare și puteau fi ținute în mână – au fost văzute în lumea întreagă, deși au lipsit cam din toate ziarele britanice, care aplicau o conștiincioasă autocenzură în această chestiune. De departe de ochiul publicului, guvernul colonial din Africa de Sud importa discret, pe bază de contract, forță de muncă din China – efectiv sclavi – care să muncească în mine, pentru a scădea astfel salariile în zonă¹²⁹.

Când Wilhelm a făcut o vizită de stat la Sankt-Petersburg, după Jubileul de Diamant al reginei, în august, noului său ministru de Externe, Bernhard von Bülow, i-a făcut mare plăcere să-i raporteze că „Împăratul Nikolai, contele Murawiew” [sic] și domnul Witte

* Acești muncitori lucrau numărul de ani prevăzut de contract fără a fi plătiți, deoarece se considera că fuseseră plătiți în avans cu banii aferenți costurilor de transport din China în Africa, cazările și hranei (n.tr.).

** Noul ministru de Externe rus, al cărui nume se scrie Muraviev.

Cuprins

<i>Hărți</i>	9
<i>Arbore genealogici</i>	II
<i>Lista ilustrațiilor</i>	15
 Introducere	17
 <hr/>	
Partea I	
<hr/>	
Trei copilării, trei ţări	
 Capitolul 1. Wilhelm: un experiment de perfecționare (1859)	23
Capitolul 2. George: al doilea pe listă (1865)	41
Capitolul 3. Nikolai: un turn de fildeș bătut cu diamante (1868)	57
 <hr/>	
Partea a II-a	
<hr/>	
Legături de familie, întreceri între imperii	
 Capitolul 4. Wilhelm împărat (1888-1890)	75
Capitolul 5. Tineri îndrăgostiți (1891-1894)	93
Capitolul 6. Wilhelm anglofilul (1891-1895)	III
Capitolul 7. Perfidul Țarat Rus (1895-1897)	129
Capitolul 8. În spatele zidului (1893-1904)	150
Capitolul 9. Imperative imperiale (1898-1901)	168
 <hr/>	
Partea a III-a	
<hr/>	
Un secol nou și luminos	
 Capitolul 10. Al patrulea împărat (1901-1904)	191
Capitolul 11. Consecințe neintenționate (1904-1905)	210
Capitolul 12. Mutări continentale (1906-1908)	224
Capitolul 13. O criză balcanică (1908-1909)	243

Capitolul 14. Rolul lui Edward (1910-1911)	254
Capitolul 15. Celebrări și avertismente (1911-1914)	263
Capitolul 16. Iulie 1914.	280

Partea a IV-a

Armagedonul

Capitolul 17. Un război (1914-1918)	297
Epilog	323
<i>Note</i>	331
<i>Bibliografie</i>	365
<i>Mulțumiri</i>	373
<i>Index</i>	375